

A mórarahalmi honvédelem

Rúza és Pusztamérges közt terül el Laposjárás, a megye 1979-ben kiadott térképén Laposdülő. Töle délnyugatra esik a Honvéderdő. Valamikor ez is a *csorvai* Laposjárás része volt: 1868-ban telepítették be fával, az itt megölt honvédtisztek emlékére. Akkor kapta a nevét.

Mi is történt a Laposjárásban?

Bujdosók

Világos után két bujdosó honvédtiszt, Gracza Antal, Hont vármegye bozói járásának szolgabírája és barátja, Záhony István lámi kántortanító Törökországba szeretett volna eljutni. Csesztvén Madách Imre, Kecskeméten egyikük rokona, Hájós József adott nekik szállást. A halasi határban betyárok kifosztották őket, elvették lovaikat, poggyásukat. Gyalog értek el Kötönypusztáig. Itt fölfogadták Gáspár Mihály csósz, hogy fuvarozza le őket Újvidékre. Mondták neki, hogy Pirtón lovakat akarnak venni. Ebből Gáspár arra következtetett, hogy sok pénz van náluk. Míg az előkészületre hivatkozva tanyáján egy napig várakoztatta őket, összebeszélte barátaival, három juhással. Lefánti Illéssel, Zsemberi Czfira Istvánnal és Meskó Jánossal, hogy megölik az útonjárókat, elszedik pénzüket.

Barbárok

1849. november 30-án éjjel, sötétben indultak útnak, s a pusztákon át jutottak el a laposjárasi erdőbe. Itt — szándékosan vagy véletlenül — fölborult a kocsijuk, nem tudtak továbbmenni. Gracza a kocsierekében, Záhony a kocsii mellett a földön aludt el.

A három juhász lóháton követte őket. Mikor megbizonyosodtak róla, hogy az utasok elszunnyadtak, Gracziát álmában megfojtották, és megtámadták Záhonyt. Ő az első ütés után fölébredhetett, s menekülni próbált, mert utóbb holttestére a kocsitól távolabb lettek rá. Agyonverték. A gyilkosok mindössze 1200 magyar és úgyannyi osztrák forintot találtak áldozataik zsebében. Holttestüket otthagyták az erdei vadak, égi madarak martalékául. Gracziát egy ottani csósz, bizonyos Dinnyés nevezetű, megtalálta és eltemette, de Záhonyra csak három hónap múlva akadtak, amikor — nyilván Dinnyés bejelentése nyomán — Szegedről bizottság szállt ki. Ekkor exhumálták Gracziát is, és mindkettőjüket behozták a Belvárosi temetőbe.

Rágalmak

Tömörkény István is emlegette a meggyilkolt honvédtiszteket. *Kabarézs és csárdában* (1912) című tárcájában órnagyoknak mondja őket; úgy tudta, Lefántit föl is akasztották, s tápot adott annak a nézetnek, hogy az áldozatok valójában nem honvédtisztek voltak, hanem egyenruhába bújt rablók. Egy öreg pusztai rendőrtisztől hallotta ezt a változatot. Eszerint a gyilkosság nem '49-ben, hanem az 50-es évek elején történt volna. Mit kerestek akkor még itt?

„Ha menekülni akartak, miért nem mentek odább a pusztán, a Duna felé?

— Hát azt gondolja, bátyám, hogy talán bizony azok is...

— No — vág a szóba —, nem mindig mondja ki az ember azt, amit gondol. De az már régi igazság, hogy aki korpa közé keveredik, azt megeszik a disznók.”

Megvolt ennek a verzióknak levéltári rögzítése is. Szabó Ferenc *A déalföldi betyárvilág* (1964) című könyvében a szentesi levéltár 1849. évi megyefőnöki irataiból idéz egy jelentést, amely szerint december 5-én a szentirmai csárdában kiraboltak három szabadkai kereskedőt. A jelentés szerint „az említett rablók lovas honvédtisztek voltak, és név szerint Gracza Antal, ki órnagyi ruhában jár, és egyik szemére vak, Záhony István és Kundi Kálmán”. Mivel a két tisztet öt nappal előbb a juhászok megölték, alighanem az ő ruhájukban a gyilkosok követték el a rablást. Az osztrák hatalomnak kedvére volt elhinni és elhíttetni, hogy a bujdosó honvédtisztek — rablók.

Egy évvel később Tömörkény *A barom körül* (1913) című elbeszélésében már nem ismétli meg a rágalmazó hamis legendát. Ettől elmondja, hogy vagy tizenöt évvel ezelőtt ő is fölkereste a tethelyet. Most is úgy mondja, hogy Lefántit — „a Bach-

korszak becsületére legyen mondva” — fölakasztották. Valójában a négy cinkos halálos ítéletét 20-20 évi fegyházra változtatták. A gyilkosságot a Ráday-biztosság (1869—1872) derítette föl. Addigra a tettesek egyike már meghalt, a többi három az illavai fegyházban fejezte be életét.

Szécsy György emlékezete

Gracza egykori sírjára a kegyelet tizenkét tölgyfát ültetett: ezeket a szájhagyomány „a holtak fájaként” emlegette. Ez ösztöklélte Szécsy Györgyöt, hogy végére járjon, miért nevezik így a fákat.

Szécsy György 1886. március 30-án született Szeged-Alsókőzponton, a mai Mórahalmon. Kisparaszt születi hét gyermekük közül kettőt tudtak iskoláztatni. Szécsy György az újszegedi tanítóképzőt végezte el, s 1905 őszétől lett a királyhalmi (a mai ástothalmi) iskola tanítója. Még *prepa* volt, amikor Tömörkény és Móra lapja, a Szegedi Napló közölte első tárcáját. Ettől kezdve az újság tanyai tudósítójaként rendszeresen jelentek meg cikkei a szegedi tanya-

világból, tudósításai gazdasági és társadalmi kérdésekről.

Végigharcolta az első világháborút, hadnagyként szerelt le. Élményeit *Gránicon* (1917) című könyvében örökölte meg. Bár kivette részét az 1918—19. évi forradalmak helyi eseményeiből, s ezért az ellenforradalmi hatóságok gyanakvással kezelték, mint hadirokkant visszamehetett tanyai tanítónak. 1925-ben éppen sebesülésre hivatkozva nyugdíjaztatta magát. Visszavonult mórarahalmi tanyájára, és szűköcske nyugdíját szőlő- meg gyümölcsstermesztéssel egészítette ki. Ezután is írogatott a szegedi lapokba. Kapcsolatot tartott Móra Ferencel, s a negyvenes években kísérgette Móríz Zsigmondot a Rózsa Sándor viselt dolgai után kutakodó itteni útjain. A második világháborúból is kijutott neki: frontszolgálat, hadifogság. Nagy örömeire *Képek Mórahalom múltjából és jelenéből* (1967) című könyvecskéjét kiadta a községi tanács. Akkoriban egy ideig gyermekeinél, Budapestén élt, végül azonban hazajött szülőfalujába: a szociális otthonba. Ott hunyt el 1970. május 22-én.

A honvédelem

Szécsy György a szájhagyomány és a szakirodalom alapján földérfítette „a holtak fájának” históriáját. Megtalálta Gracza Antal leszármazottait, levelet váltott velük, majd kezdeményezte a honvédtisztek emlékének megörökítését. Elsősorban kartársai, a tanyai tanítók vállalták az áldozatot. Ami hiányzott az összegyűlt pénzből, azt a Város pótolta.

Először azt tervezték, hogy az emlékművet a tethelyen, a Laposjárásban helyezik el, de Lázár Györgynek, a szoborállító polgármesternek javaslatára a szegedi alsótanyák központjában, Mórahalman, a templommal szemben állították föl, nyilván, mert ez kevésbé félreeső hely. Az emlékkövet Stark Vilmos szegedi sírkőgyáros, a bronz domborművet Vigh Ferenc szobrászművész készítette.

A mórarahalmi honvédelemet a tábláján olvasható 1912-vel ellentétben 1913. május 11-én, pünkösöd hétfőjén avatták föl. Szécsy György emlékezett meg a mártírokról. Lázár György polgármester pedig a Város nevében átvette az emlékművet.

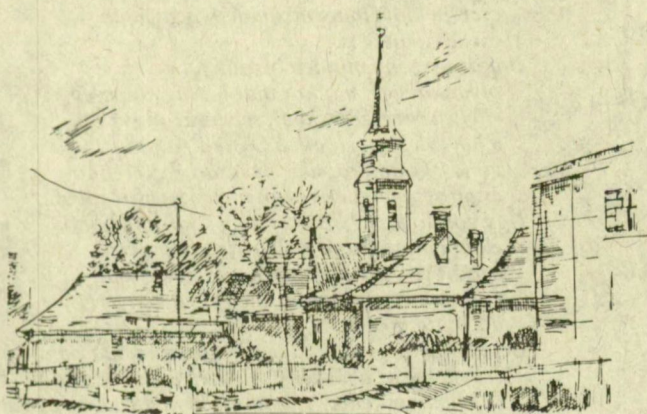
Úgy tudom, a 75. évfordulót Mórahalom megünnepli. Részt kér az ünneplésből az egykori anyaváros, Szeged is.

PÉTER LÁSZLÓ

BERTÓK LÁSZLÓ

A vasgolyó

A vasgolyó, a jobb lett volna ha, beléakad arcod ráncába, egy szempillantás hidege elég, hogy jéggé váljon alatta a fék, egy tétova gondolat húzata elindítja síkos útjaira, s a lejőnél, ha meglódul kicsit, az emlékek az örömig lökik, s ahol megállni készíti a mély, mindig föl villan valami tökély, hogy visszafelé, mikor megakad, jobban sajogjon tükrében a nap.

MEZEY ISTVÁN RAJZA

A Tisza átvágásai

Nagyárvíz a Széchenyi téren, 1879

Szeged páratlan fekvése, építészeti alkotásai, városszerkezete, több mint 100 éves városmagja minden itt lakostól és idegentől egyaránt csodálatot érdemel. Ez, az Európában szinte egyedülálló városkép *Lechner Lajos* és mérnöktársainak érdeme, akik 3 és fél év alatt újjáalkották Szegedet az 1879. március 12-én a városra tört árvízvet követően.

Szegednek a tűzzel és a Tiszával — Mikszáth szerint Tisza Lajossal is —, a múltjában mindig rengeteg baja akadt.

Sokak Szeged veszedelmét a Tisza-szabályozás következményének tartották, annak idején. Pedig ezt a hatalmas munkát, hazánk mintegy negyedrészenek ármentesítését szolgáló mérnöki tettet napjainkban is racionális és radikális cselekedetnek kell minősítenünk. *Széchenyi István* kezdeményezésére. *Vásárhelyi Pál* és mérnökei e nagy munkálatot 1846 és 1908 között végezték. A legjelentősebb átvágások és töltéstelepítések 1872-re be is fejeződtek.

„*Vásárhelyi Pál* eredeti terve 102 átvágást tartalmazott. *Vásárhelyi tervének fontos előírása a szűk töltésköz volt, részben a mentesített terület növelése érdekében, részben a töltésvonalazásnak szánt árvízi vízvezető szerepe miatt. Széchenyi István felkérésére az olasz Pietro Paleocapa más koncepciók szerint készítette el a szabályozási tervet, és ez lényegesen kevesebb átvágást tartott szükségesnek (21-et, egyesek ismerete szerint 15-öt), s egyúttal széles töltésközökkel igyekezett az árvízszintek túlzott magasságát csökkenteni.*

A szabályozási munkákat Vásárhelyi tervei jegyében kezdték. A szabadságharc utáni kényszerű szünet miatt, valóban fontolgatták az új irányítók, hogy a kivitelezési Paleocapa tervét szerinte végezzék, de ezt a szándékot nem váltották valóra. Lehetetlen állítás tehát az, hogy kétfajta koncepciót „összeegyeztették”, mert 21-et 102-vel nem lehet összeegyeztetni, a széles töltésköz sem a keskennyel. Sok átvágást széles töltésközrel párosítani felesleges, kevés átvágást keskennyel: lehetetlen, hiszen akkor mi tehettek volna a folyó meghagyott széles kanyargó medréivel?” (Vágás István: A Tisza szabályozás kára? Vízgazdálkodás 1987/7.)

A munkálatok során viszont eltertek a Vásárhelyi szorgalmazta kivitelezési sorrendtől. Az átvágásokat nem alulról felfelé, s a töltéseket nem felülről lefelé haladva építették a Tisza teljes hosszában, hanem egyszerre több helyen is hozzákezdtek a munkálatokhoz. Meg egy-két esetben az átvágások helyén is módosítottak. Viszont mind a 102 átvágást megépítették, sőt azóta mintegy tízzel gyarapították is.

Mindent egybevetve a Tisza-szabályozás munkálatai utólag is tervszerű cselekedetnek minősülnek. Az a hat évtizedes küzdelem az akkori műszaki fejlettség miatt is maximális elismerést válthat ki mindannyiunkból. Semmi sem ment akkor sem — ma sem — máról holnapra, az ország gazdaságának beruházási teherbíró-képessége mindig a döntő. (Akkor ember végezte a földmunkát, és állati igavonó-erő a szállítást.)

Persze a Tisza-szabályozásnak lehetnek hibái is, de az árvízmentesítés magával hozta a vízrendezést is, a belvizek elvezetését is. Hogy ma létezik öntözéses gazdálkodás — lehet hogy a lehetőségeket nem használják ki a mezőgazdasági szervezetek —, ez a szabályozásnak köszönhető.

Tehát becsülnünk kell a reformkor egyik legjelentősebb műszaki tudományos alkotását, a Tisza szabályozását. A szilárd gazdasági alapokon nyugvó nemzetépítés legkiválóbb képviselője. *Széchenyi István* korán felismerte, hogy a haladás kulcskérdése a közlekedés, és azon belül a vízépités. „*Idéjét látom tehát annak, hogy ezek (a vízrendezés) országos köztulajdonunk világosan elismertessenek, s mint olyak, minden egyes önkény ellen megvédessenek. A nemzeti érdekű cél, csakúgy valósulhatnak meg, ha a felvilágosult társadalom összefog, érdekeit egyesíti a közös cél érdekében.*”

A kiegyezést követő huzavona közben a Tisza ugyan egy ideig hallgatott, de a felszín alatt gyülekeztek a nagy veszedelem hullámai, s 1879. március 12-én éjfélt után két órákor a féktelen folyó áttörte a töltést, és szinte a földig rombolta Szegedet, az ország akkor második városát, 75 ezer ember települését.

A kormány a szegedi katasztrófa nyomán a Tisza-szabályozás felülvizsgálatát elvégeztette, és a munkálatokat, 1884-et követően, a Vásárhelyi-féle terveknek megfelelően folytatták, majd *Bertalan Lajos* irányítása mellett (obeliszkje ott állt 1903-ból az új körüti híd újszegedi helyén, és minden valószínűséggel ez volt hazánk első vasbeton építménye) fejeződött be a Tisza-völgy rendezése. Ezzel, az Európában egyedülálló árvízvédelmi munkával a folyó hossza egyharmadával csökkent, és ötmillió kataszteri hold (közel hárommillió hektár) területet mentesítettek. *Széchenyi* és *Vásárhelyi* fellépéséig az ország több mint fele vízborította és vízjárta terület volt. A szabályozás, a belvízrendezés, az ármentesítés megteremtették a településfejlesztés, a közlekedés-, az iparfejlesztés és a mezőgazdaság fejlesztésének alapjait. A Tisza-szabályozás Magyarország éltetéséről várt szolta ezt a tájat. *Tehát az ember és a természet nem szegényedett* (amitől a konzervatívok féltek a radikálisokkal szemben), hanem éppen gazdagodott a mérnöki beavatkozás révén.

Nekünk, szegedi embereknek is azt az igazságot kell vallanunk, hogy a Tisza szabályozása az egyedül legokosabb módon ment végbe, és a kitűzött kettős célt igenis elérték elődeink. A nagy művet és létrehozóit a mai nemzedékektől is tiszteltet illeti, mert országépítők voltak ők is, akik jó reformerként nemzeti büszkeséggel tették dolgukat. A sok történelmi kudarc mellett a Tisza-szabályozás ma is nemzeti tudatunk egy darabja legyen, amely most is a jövőnek munkál.

BÁTYAI JENŐ